

повинно було виконувати волю уряду, а в сфері церковній воно продовжувало зберігати незалежність від Москви і підкорялось митрополиту Тукальському з його пропольською орієнтацією. Автор «Синописа», щоб не потрапити в неласку тієї або іншої сторони — урядові Московської і церковно-управлінської митрополитської, автономістичної, або краще сказати пропольської, волів за краще обійти мовчанкою події визвольної війни, що закінчилися відірванням України від Польщі і возз'єднанням її з Росією.

Питання про авторство «Синописа», на нашу думку, лишається і до цього часу відкритим, хоч значна частина істориків вважає ним Інокентія Гизеля. Ми мусимо нагадати, що політичні погляди й ідеологія архімандрита Києво-Печерської лаври не збігаються з ідейною спрямованістю «Синописа». Інокентій Гизель народився і почав своє навчання у польській частині Пруссії, потім продовжував учитися в Києві. Звідси Петро Могила послав його на навчання у відомий Львівський колегіум. Отже, юні роки Гизеля пройшли в польському оточенні. Повернувшись із Львова до Києва, Гизель одержав посаду вчителя, а з 1654 р. ректора Київської академії.

Під час присяги російському цареві у 1654 р. Інокентій Гизель приєднався до тієї частини української православної ієрархії, що певний час відмовлялася присягати. В період боротьби за возз'єднання церков він був прибічником Нелюбовича-Тукальського, але вів подвійну гру. У 70-х роках XVII ст. він переписувався з царем Олексієм Михайловичем, який шукав ідейної підтримки у православного Києво-Печерського монастиря, на чолі якого стояв Гизель. Цій видимій прихильності до Росії сприяла обставина, зв'язана з турецькою навалюю. Українське духовенство разом з народом було вороже настроєне проти турецької навали і агентури турків в особі Юрія Хмельницького, а особливо П. Дорошенка. Гизель був одним з тих, хто умовляв Дорошенка порвати з турками і лишитися вірним православному Московському цареві. Опорою православ'я в ідейній боротьбі проти турків і їх ставлеників правобережної старшини були найавторитетніші монастирі — Києво-Печерський і Почаївський. Перед загрозою турецької навали Гизель мусив переорієнтуватися на Росію. Внаслідок цього з його дозволу, або благословення, з Києво-Печерського монастиря і вийшов «Синопис» невідомого автора, прихильника возз'єднання України з Росією. Цей твір монастирського походження, пронизаний ідеєю провіденціалізму духовної особи, але за своїм змістом й ідеологією він не може належати перу Гизеля.

Інокентій Гизель був високоосвіченою особою і добре обізнаний з тогочасною історичною літературою та джерелами. Він не міг допустити фальшивого підходу до джерела і з'ясування ряду історичних явищ та фактів. В «Синопису» зустрічаються такі, навіть для того часу грубі помилки, яких

ніяк не міг допустити високоосвічений книжник, вихованець відомих Київського і Львівського колегіумів і ректор Київської академії Інокентій Гизель¹.

Автор «Синописа» монархіст, він керується типовою для тодішньої не української, а російської історіографії феодально-кріпосницького періоду концепцією про споконвічність самодержавного ладу в Росії, про успадкованість монархії Київської Русі Руссю Московською, в особі російського самодержавства. Возз'єднання України автор тлумачить як повернення її земель під високу скіпетроносну руку російського монарха. «Синопис» пронизаний монархічною ідеологією. Тенденційний добір джерел і побудова викладу історичного матеріалу підкорені обґрунтуванню прав російської монархії на володіння Україною.

Виклад починається, на зразок «Повести временных лет», біблійною легендою про походження народів взагалі, зокрема слов'янських. У зв'язку з цим стоїть питання про початок словено-російського народу, якого автор «Синопису» виводить від легендарного Мосоха, шостого сина біблійного Іафета — сина Ноя, врятованого богом від всесвітнього потопу. Від Мосоха ніби пішла також назва Москви. Походження терміну «Россы» в «Синопису» тлумачиться як розсіяні по різних місцях слов'яни, тобто від слова «россеяние» і т. ін.

Історію слов'ян і Київської Русі, таким чином, автор «Синописа» побудував на різноманітних байкових, невірогідних навіть для того часу джерелах і вигадках, випустивши з поля зору відомі тогочасній освіченій громадськості достовірні джерела.

В «Синопису», як короткому історичному огляді, зосереджено увагу лише на окремих, часом не завжди важливих питаннях. Все ж, найяскравіше тут постали дві проблеми — перша, це показ спільного походження російського, українського і білоруського народів від давніх слов'янських племен, об'єднаних під зверхністю київських князів. Друга — актуальна проблема — висвітлення питання боротьби з татарською і турецькою агресією, яке гостро стояло в 70-х роках XVII ст. Не випадково автор «Синописа» вдавня до показу спільної героїчної боротьби російського і українського народів з їх зовнішніми ворогами. Він вмістив у своїй праці оповідання про спустошення Києва татарами Батия і розгром полчищ Мамай на Куликовому полі. Цим ніби нагадувалося про споконвічну боротьбу російського і українського народів з навалом татар, а пізніше турків. Ці оповідання з більш давньої історії ніби перегукувалися з сучасністю і нагадували не лише про минуле, а й про сучасну реальну небезпеку, що загрожувала Україні в 70—

¹ Фактичні невірогідності «Синописа» докладно розглянув А. С. Лапо-Данилевський у своєму творі «Очерк развития русской историографии. Введение», «Русский исторический журнал», 1920, № 6, стор. 16—23.

80-х роках XVII ст. від Туреччини і Кримського ханства. Не випадково у «Синопису» третього видання 1680 р. було додано коротке оповідання про другий похід турків на Чигирин в 1778 р. і розгром цієї навали російсько-українськими військами.

З офіційної політичної точки зору, якої дотримувався автор «Синопису», він визнав російське самодержавство і претензії московських царів на Україну, як нібито на їхню «споконвічну прабатьківську вотчину». Автор закінчує свою книгу звичайним для того часу молитовним благанням бога утвердити панування царя Олексія Михайловича над Україною з Києвом разом, з побажанням, щоб «його царська пресвітла величність був завжди побідоносним над всякими ворогами і супротивниками».

Київський «Синопис», якому б авторові він не належав і які б помилки і недостовірності в ньому не існували, знаменував собою певний крок вперед у розвитку історичної думки на Україні і в Росії в XVII ст. В ньому зроблено спробу відобразити історичне минуле українського народу в зв'язку з історією братнього російського народу і цим відповісти на ряд актуальних питань тогочасних відносин України з Росією.

IV. УКРАЇНЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ XVIII ст.

Суспільно-політична основа і загальні риси української історіографії XVIII ст.

Історичні знання у XVIII ст. розвивалися в умовах, коли Україна не становила єдиної цілісної державної території. З кінця XVII ст., від «Вічного миру» 1686 р. визначився її поділ між Російською державою і Польщею, що тривав до кінця XVIII ст., аж до розподілу Речі Посполитої. Головна частина українських земель — Лівобережжя і Київ з його областю міцно закріпилися за Росією. Тут, незважаючи на колоніальну політику царського уряду, найактивніше розвивалось економічне, політичне і культурне життя українського народу. Київ і полкові міста Лівобережжя продовжували залишатися центрами національної культури, охоронцями культурних традицій українського народу, що знайшло своє відображення в народній творчості, а також в різних жанрах літератури, особливо історичної.

Разом з тим історичні знання, як і інші галузі української культури, в цей період розвивалися в суперечливих, а під кінець XVIII ст. тяжких соціально-політичних умовах. Возз'єднання України з Росією відкривало можливості активнішого розвитку національної культури в порівнянні з періодом польсько-шляхетського панування на Україні. Проте реакційна політика царизму та експлуататорські класові інтереси керівних феодально-